

*Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, „Агонија две Југославије“
Београд, 1991, стр. 386*

Актуелна југословенска криза, коју аутори ове књиге називају — агонијом двије Југославије, у ствари је кулминација отпора који у континуитету трају од стварања Југославије 1918. до 1991. године. Југословенска историографија, и она до рата, а нарочито ова последице Другог свјетског рата, више се бавила међународним процесима на овим просторима него унутрашњим стањем и наслијеђеним и новонасталим противурјечностима. Ти интернационални субјекти, у смислу кохезионих снага, наглашавали су јединственост народа који говоре једним или сличним језиком, вишевијековну жељу за уједињењем, упућеност једних на друге, сличне традиције, обичаје, културу — говорено је и о истовјетном динарском човјеку итд. С друге стране, ћутало се о међусобним сукобљавањима народа у Првом, а нарочито у Другом свјетском рату. Примјера је много, а навешћемо само геноцид над српским народом, који никада у Југославији није био јединствено осуђен. Јосип Броз Тито у току своје тридесетпетогодишње владавине ни једном није посјетио највеће страстиште на Балкану — фабрику смрти Јасеновац! Тако је остваривана идеологизација и у сфери науке, прећуткивањем и непроучавањем наслага тешке прошлости.

Историјско памћење је, међутим, другачије. Аутори ове књиге су га уочили и нијесу га прикривали. Напротив, отворено говоре о кризама и своја закључивања подупиру аргументима. Много је питања и проблема које у овој књизи третирају. Та бројност и сложеност даје широку могућност приказивачу да их бира по жељи и значају, а начин на који су обрађена омогућава да се о њима напишу нове књиге. Изазовност, научна акрибија и актуелност тема су толики да се у једном приказу није лако одредити на селективан приступ, јер све је значајно, животно, садашње, било да је рјеч о првој, другој или могућој трећој Југославији. Па ипак, без обзира на радикалну критику којој је изложена Комунистичка партија Југославије у овом раду, опредијелио сам се да нешто кажем о односу КПЈ и Југославије и о неким поимањима нашег данас и сјутра.

И површним увидом у вријеме од 1918. до 1991. да се лако запазити да је однос КПЈ/СКЈ према Југославији био недоследан, кривудава, иако је КПЈ од свог оснивања 1919. судбински везана за Југославију. Југославија и КПЈ су настале скоро као близанци. Заједно су расле, уз активни међусобни однос. Било је неконсеквентности у том одно-

су. У вријеме оснивања Југославије КПЈ је подржала њено уједињење, јединство државног и територијалног интегритета све до 1923. У основним политичким документима КПЈ недвосмислено се каже да треба рушити ситем, а не Југославију. Од тог прокламованог принципа КПЈ одступа у периоду 1923—1935. године, када се бори за разбијање Југославије, спремна да пактира и са црним Баволом у остваривању тог циља. У томе јој помажу сепаратистичке снаге у земљи, а читав концепт разбијања Југославије био је дјело Коминтерне, чији је члан и КПЈ. Аутори ове студије, поред ове познате коминтерновске концепције о разбијању Југославије, наводе и улогу појединих личности у комунистичком покрету.

Овакав деструктиван став према Југославији КПЈ радикално коригује 1935. године, и сада под утицајем Коминтерне. Опет се истиче потреба за постојањем јединственог југословенског простора и заједничког живота у њој, не одричући се свог револуционарног постулата политичко-социјалног претврата и негирања монархистичко-грађанског друштва. У тој промјени курса страдали су многи кадрови КПЈ, што је негативно утицало на њихову оријентацију. Напуштајући политику разбијања Југославије, КПЈ је задржала своје схватање с њеном „версајском परिјеклу“ и о „великосрпској хегемонији“.

У животу КПЈ посебно мјесто има 1941. година, када је распарчану и подијелену земљу по разним основама успјела да окупи и уједини на концепту борбе против окупатора и обећањима да ће нова држава бити добровољни савез равноправних народа. У таквој политици КПЈ незаобилазна је 1943. година — АВНОЈ, авнојевска федерација, која уз све кризе дуго траје. Истина, тако дуго трајање обезбјеђивано је и репресијом.

Већ сам поменуто недоследан став КПЈ према Југославији у политици дугог трајања. При томе се мора посебно имати у виду Устав из 1974. године. Прокламација федерације у њему имала је паразито конфедерални садржај. Овај Устав био је не само ударач

систему власти него и самој држави. Та недоследност није случајна, она је одавно припремана. Навешћемо два примјера: Прво, Кардељ у својој књизи о словенском националном питању уочи Другог свјетског рата врло јасно каже да је дужност Словенаца да се отијеле од Југославије и да се удруже са Хрватским (Мачекским) сељачким покретом. Сарадња са Србијом још долази у обзир, јер иза Србије стоји демократска Европа, али је коначан циљ отијасњење. У то вријеме Кардељ је био друга личност југословенског комунистичког покрета, одмах иза Броза. Други примјер је новијег датума. Ријеч је о Титовој посјети Косову у априлу 1975. године. Ево његовог индикативног коментара о стању у овој покрајини: „Овдје на Косову Срба... је све мање. Црногораца још мање. И тако даље. Али то код нас не смије играти никакву улогу... Социјализам не познаје мањине и већине. У њему је основно да се ради на развијању правилних социјалистичких самоуправних односа. За то се ми боримо“. Коментар је непотребан. Подсјећам само да је то речено послје усвајања Устав из 1974. године, којим је Србија осакаћена.

Аутори ове књиге јасно истичу да одговорност за садашњу кризу у Југославији снос комунисти и једнопартијска држава. Они не заборављају ни све друге наслијеђене спорове дужег историјског трајања.

Има ли излаза из кризе и који је пут? Одговор сам са радозналости тражио у овој књизи. Њихов одговор је позитиван. Аргументација је у њиховом научном опусу, који се насловом веже за кључну тему питања југословенског битисања. Аутори рјешење кризе виде у демократској заједници, која почива на начелима равноправности и праву грађанина. Такве своје ставове граде на анализи спорних питања. Једно од таквих питања јесу границе у југословенском простору, које је одувјек било најосјетљивије, најтеже и за многе нерјешиво. Територијална измијешаност становништва, конфесионалне раз-

лике, етничке мјешавине и историјске мијене — утицали су на схватање о немоћи нових политичких геометара. Није случајно да и данас у иностраној публицистици можемо прочитати да су Срби и Хрвати „сијамски близанци“, с позивом на словеначког слависту М. Мурка. Ако међу овим „близанцима“ има хармоније, све је у реду; али ако ове нема, ако се замрзе, тада то није живот „него прави правцати пакао“. Има и оних који сматрају да су Срби и Хрвати само привремено у брачној постели, па да свако од сужних може да је напусти када му она и брачни партнер додијају. Оваква мишљења аутори ове књиге сматрају површним.

Метафора о „сијамским близанцима“ је реална, јер географски дисконтинуитет матице, како га називају неки историчари, узалудно је „превазилажен“ у разграничењима, диобама, новим административним уређењима, пресељавањима. Др Анте Павелић је са својим „химлеровским терористима“ потражио рјешење на најбестијалнији начин. Њемачки генерал у НДХ Глезе фон Хорстенау се жежи пред призором у коме једна држава, да би опстала у клерофашистичком расистичком виђењу, мора да се лати уништења трећине свога становништва. Устанак угрожених српских сељачких маса у НДХ 1941. значио је и плебисцитарно одбацавање ове Павелићеве државе. И данас се поставља питање граница, пресељавања или покоривања. О томе аутори кажу да таква и помисао о повратку на „кируршки захват“ неког новог Павелића изазива жељу и грозу.

Југославија у националном погледу представља најосјетљивије подручје Европе. У случају диобе, о којој се све више говори, намећу се многа практична питања. Како се разграничити? Смију ли се „западни Срби“ препустили на милост и немилост у њиховим старим стаништима било коме? Како би се год повукла граница између Србије и Хрватске, остали би једни или други ускраћени. Неприхватљиве су било какве ме-

тоде прислног пресељавања људи који дуго времена живе на мјешовитом тлу, ван матице. Треба ли подсећати да данас у Југославији нема чистих националних подручја. Само у Словенији живи преко 250.000 становника „с југа“. Каква је ситуација у БиХ, Војводини, Санчаку да и не говоримо. Срби и Хрвати су измијешани у Срему, БиХ, у Лици, Славонији, Кордуну, Банији, Горском Котару, Книнској Крајини. Додамо ли томе бројно измијешано становништво по градовима у току предратне и послјератне урбанизације, онда је јасно да је свака помисао на чиста подручја практично неизводљива. Увјерени смо да би свако разграничење сложеног и измијешаног етничког простора неминовно водило у грађански рат. А и послјератна је грађанског рата, опет би наша станишта била заједничка, јер је у питању вјековни заједнички живот и међусобна измијешаност.

Наду у могућност заједничког живота југословенских народа аутори виде у спољним и унутрашњим околностима. Савремена Европа је заинтересована за мир и безбједност Балкана. Такав интерес показује и Русија. Очекивати је да ће разум надвладати код садашњих сукобљених и недовољно умних републичких лидера и да патуљасте националне државе немају перспективу, јер би сасвим сигурно у кратком периоду биле асимилиране, припојене или „прогутане“ од економски развијених и бројно већих суједна.

Концепт који се у овој књизи назива, који произлази из историографско-социолошке анализе наших и иностраних искустава, предвиђа као реалну могућност у трећој интеграцији Југославије, која би била заснована на слободним облицима повезивања, демократским, економски ефикасним, социјално прихватљивим и морално подстицајним, уз сталну парламентарну и друштвену контролу. Такво рјешење тражи доста времена.

Излазак из савремене агоније и прелазак на демократски преоб-

ражај Југославије аутори виде у: установавању демократске федерације, демократицији политичког живота путем слободних вишестраначких избора, интеграцији на економској основи, обезбјеђењу механизма слободног развијања духовног живота група које се развијају ван националне матице, слободном духовном животу народа и мањина у саставу федералне јединице, спровођењу савезног референдума о судбини Југославије. Републике би имале значајну самосталност, али би на заједничку државу пренијеле: народну одбрану, спољне послове, царину валутно јединство и монетарни систем, заједничке основе пореске политике. Основна претпоставка повезаности била би тржиште са својим механизмима.

Овакав концепт треће Југославије је реалан, демократски и за свијет прихватљив. Но, колико је прихватљив за набујале националистичке страсти и њихове лидере, колико смо извукли искуства из два свјетска рата, из којих је уз велике жртве створена прва и друга Југославија? Хоћемо ли поучени прошлошћу то остварити мирним путем — још увијек зависи од нас. Али, у Југославији је опет поражен разум. Хоће ли народ пронаћи свој историјски пут? Југославија је створена на бојном пољу, дипломатском активношћу и европском политиком. Југославију као европску творевину само она може укинути. Зато о судбини Југославије треба да одлучују њени грађани на савезним демократским изборима, а не нације, јер у условима ирационалног, екстремистичког понашања које се манифестује у међунационалној супротстављености, захтјевима за раздруживањем, митингашким искључивостима, медијском рату, вандалистичким поступцима, економским односима, тражењу кривца само на другој страни, злоупотреби цркве у политичке сврхе, грађанској негослудности, непоштовању закона и Устава, прогонима и убиствима недужних грађана, формирању националне војске, нападима на ЈНА, отвореним сукобима, ултиматумима, тражењу подрш-

ке ван земље, призивању авети прошлости итд. О грађанском рату се говори и пише као о нечему што треба да нам донесе спасеније и сви смо у стању фаталитичког ишчекивања братоубилаштва. Југославија нема јасну политику. Нема ни личности које су дорасле догађајима.

У поплави таквог ирационализма и екстремизма, аутори као да поручују: нема трајних рјешења у националним бункерима, јер ако је носилац суверенитета нација, то је назадак, повратак колективитету, а то значи ближе болшевизму него демократији. Демократију третирају као универзално рјешење. Они анализирају и све друге варијанте које се налазе у политичком оптицају, указујући на њихову апсурдност и практичну неизводљивост без насиља и рата.

Књига Бранка Петрановића и Момчила Зечевића „Агонија две Југославије“ представља значајан научни подухват. У њој су дата објашњења бројних процеса и појава у Југославији, од њеног настанка до данас, апострофирана су и сва она питања на која се још чекају научни одговори. Недоступност архивске грађе и ћутање државних органа о неким догађајима из наше блиске прошлости само су назначени у овој студији. То су, прије свега, култ Јосипа Броза, национална политика СКЈ, позиција Србије у југословенској федерацији, као и питања репресије по основу колаборације (Кочевски Рог, Блајбург, Целовац), ликвидације у ослобођеним градовима, идеологија Голг отока, колективизација, откуп итд. Затим, југословенска спољна политика и НР Албанија, проблем „пражњења“ Косова, Титови разговори са Степинцем и сл.

Увјерен сам да ова студија може да послужи као уџбеник сваком политичару, интелектуалцу и тзв. обичном човјеку — својом увјерљивошћу, јасноћом поставки, научном фундираношћу и прецизним одређењем према сложеним процесима у Југославији. У њој нећемо наћи одговоре за аутоматско рјешавање савремених проблема, јер је „историја пророчница уназад“, али хоћемо могућност

за промишљање садашњег стања и наслућивање онога што долази. Она даје искуствену могућност проницања у савременост, а тиме и осмишљавања будућности. Књига руши многе догме, лажни сјај блиске прошлости, растаче националистичке страсти и буди наду у могућност опстанка Југославије, као демократске државе. Југославија и југословенство су њена основна одредница — вјера и

нада. Колико је то одређење оних који одлучују о судбини Југославије ускоро ћемо сазнати, јер садашњи догађаји се убрзано одвијају. Добро би било када би ова сазнања наши савремени политичари користили макар у мјери у којој се политика ослања на науку у својем прагматизму.

Бранислав Ковачевић